

Rsm Norge AS
Postboks 1312 Vika
0112 OSLO

VÅR REFERANSE
20/10875

DERES REFERANSE

DATO
06.12.2021

Tilsynsrapport

1. INNLEDNING

Finanstilsynet viser til tilsyn i perioden 9. – 20. november 2020, Finanstilsynets foreløpige tilsynsrapport av 30. juni 2021 og RSM Norge AS (revisjonsselskapet) sitt tilsvarende av 15. oktober 2021.

Finanstilsynet har vurdert og tatt hensyn til revisjonsselskapets tilsvarende i denne tilsynsrapporten. Revisjonsselskapet har i tilsvarende opplyst at de tar Finanstilsynets merknader til etterretning og at det er iverksatt tiltak for å utbedre de forhold som Finanstilsynet har påpekt.

Tilsynet med revisjonsselskapet inngår i tilsynsarbeidet med revisjonsselskaper som reviderer foretak av allmenn interesse. Finanstilsynet skal blant annet utføre periodisk kvalitetskontroll med slike revisjonsselskaper minst hvert tredje år, jf. revisorloven § 5b-2 første ledd, annet punktum. Bestemmelsen er videreført i ny revisorlov § 12-1, jf. forordningen artikkel 26.

Formålet med tilsynet er å kontrollere oppfyllelsen av lovkrav, herunder identifisere og påpeke eventuelle svakheter knyttet til revisjonsselskapenes gjennomføring av revisjonsoppdrag. Selskapets etablerte retningslinjer og rutiner er sentrale for å sikre overholdelse av revisorlovgivningen og hvitvaskingsloven.

Tilsynet ble gjennomført før ikrafttredelsen av ny revisorlov 1. januar 2021. Det er derfor henvist til gammel revisorlov om ikke annet er angitt.

2. SELSKAPETS ORGANISERING, RETNINGSLINJER OG RUTINER

I henhold til revisorloven § 5b-1 skal revisjonsselskap etablere systemer for intern kvalitetskontroll. Dette innebærer et krav om at virksomheten drives forsvarlig, herunder at det etableres retningslinjer og rutiner som skal bidra til at revisjonen skjer i samsvar med revisorloven. Finanstilsynet legger til grunn at kvalitetskontrollsystemer som er i samsvar med ISQC 1 langt på vei vil tilfredsstille dette lovkravet. De svakheter og mangler som Finanstilsynet avdekket i revisjonsselskapets retningslinjer og rutiner eller i etterlevelsen av disse, gjennomgås i punkt 2.1 til 2.3 i det følgende.

Datterselskapet RSM Kompetanse AS er ikke omfattet av tilsynet. Dette er et regnskapsførerselskap med begrenset omsetning og som leier inn arbeidskraft fra RSM Norge AS for å utføre sine

oppdrag. Som regnskapsførerselskap er dette selskap underlagt risikostyringsforskriften. Fra og med 1. januar 2021 er også revisjonsselskaper underlagt denne forskriften.

2.1 Retningslinjer og rutiner for gjennomføring av revisjonsoppdrag

Finanstilsynet har ved gjennomgang av enkeltoppdrag konstatert at det er betydelige svakheter i revisjonsutførelsen. Dette gjelder både utførte revisjonshandlinger og dokumentasjon. Forholdene utgjør brudd på revisorloven § 5-2 annet ledd og § 5-3. Forholdene er også brudd på revisjonsselskapets interne kvalitetskontrollsystem.

Finanstilsynet mener at revisjonsselskapet må gjennomføre tiltak for å sikre etterlevelsen av revisjonsselskapets retningslinjer for gjennomføring av revisjonsoppdrag. Det vises til revisorloven § 5b-1, jf. ISQC 1 punkt 32 og Finanstilsynets oppsummering i punkt 5. For nærmere beskrivelse av Finanstilsynets funn knyttet til revisjonsutførelsen av enkeltoppdrag vises det til kapittel 4.

2.1.1 Vesentlighetsgrenser

Finanstilsynet har ved gjennomgang av enkeltoppdrag observert at revisjonsselskapet benytter en minstegrense for fastsettelse av vesentlighetsgrense. Grensen er satt til kr. 100.000.

Finanstilsynet mener at en fast minstegrense ikke er i samsvar med kravene i ISA 320 om vesentlighet i planlegging og gjennomføring av en revisjon. Det følger av ISA 320 punkt 10 at vesentlighetsgrensene skal fastsettes konkret ut fra både revisjonskundens regnskap totalt sett og i lys av enhetens særlige omstendigheter for transaksjonsklasser, kontosaldoer eller tilleggsopplysninger samt ut fra regnskapsbrukernes behov. Finanstilsynet mener at revisjonsselskapet må gjennomføre tiltak for å sikre etterlevelsen av revisjonsselskapets retningslinjer for fastsettelse av vesentlighetsgrenser. Det vises til revisorloven § 5b-1, jf. ISQC 1 punkt 32.

2.1.2 Aksept- og fortsettelsesvurderinger

Finanstilsynet har kontrollert revisors aksept- og fortsettelsesvurdering i 10 revisjonsoppdrag. Finanstilsynet mener det er betydelige svakheter ved oppdragsvurderingene, jf. revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 220 punkt 12 og 13 og § 5-3. Finanstilsynet mener at revisjonsselskapet må gjennomføre tiltak for sikre etterlevelsen av revisjonsselskapets retningslinjer for aksept og fortsettelsesvurderinger, jf. oppsummeringen i punkt 5. Det vises til revisorloven § 5b-1, jf. ISQC 1 punkt 26-28. Bestemmelsene er videreført i ny revisorlov § 9-2.

For nærmere beskrivelse av Finanstilsynets funn knyttet til revisjonsutførelsen av enkeltoppdrag vises det til kapittel 4.

2.2 Bruk av IT i revisjonsselskapet

2.2.1 Sikkerhetstesting

Økt digitalisering, utkontraktering av IT-tjenester og bruk av skytjenester medfører endret og til dels økt sårbarhet for revisjonsselskapet. Risikoen for dataangrep mot norske foretak er generelt høy. Revisjonsselskapet håndterer og oppbevarer informasjon som kan være taushetsbelagt, konfidensiell og sensitiv i sammenheng med revisjon av børsnoterte og andre selskaper. Oppbevaring av slik sensitiv informasjon innebærer at risikoen øker for å bli utsatt for dataangrep. Risikobildet tilsier at et revisjonsselskap må ha oppmerksomhet rettet mot risiko for digital kriminalitet og spionasje, herunder angrep mot egne informasjonssystemer. At slik informasjon kan komme på avveie eller misbrukes er en vesentlig risiko i revisjonsselskapets virksomhet som må håndteres på en forsvarlig måte, jf. risikostyringsforskriften § 6. Finanstilsynet viser også til kravet i verdipapirhandelloven om at den som behandler innsideinformasjon plikter å utvise tilbørlig aktsomhet. Det må iverksettes tiltak for å redusere risikoen for at innsideinformasjon ikke kommer i besittelse av uvedkommende eller misbrukes, jf. § 3-4 annet ledd, første punktum.

Metodisk sikkerhetstesting er effektivt for å avdekke angrepsrisiko og kartlegge digital forsvarsevne. Dersom sikkerhetstesting ikke gjennomføres og organiseres på hensiktsmessig måte, kan det foreligge økt risiko for at informasjon kan komme på avveie og driftsavbrudd. Det er i (ny) revisorloven kapittel 7 stilt krav til organisasjon og kvalitetsstyring, revisjonsselskaper er også underlagt risikostyringsforskriften, men revisjonsselskaper er ikke underlagt IKT-forskriften. Revisjonsselskapet driver en virksomhet som i sin art og omfang tilsier at det er naturlig å se hen til kravene i IKT-forskriften når man skal ivareta kravene etter risikostyringsforskriften.

Revisjonsselskapet har satt bort drift av systemportefølje til ekstern it-leverandør. Finanstilsynet fant at revisjonsselskapet ikke har nedfelt egne skriftlige retningslinjer og rutiner for gjennomføring av sikkerhetstester for IT-systemene.

For at revisjonsselskapet skal kunne anses å ivareta sitt ansvar for IT-sikkerhet, må det foreligge retningslinjer og rutiner for sikkerhetstesting av systemene som revisjonsselskapet benytter. En lokalt utarbeidet og dokumentert operasjonalisering av globale retningslinjer kan legges til grunn. I retningslinjene bør det fremgå krav til hyppighet av sikkerhetstesting og risikovurderinger som skal utføres i forbindelse med testing. Det bør videre fremgå hvordan risiko som oppstår under testing skal håndteres. Retningslinjene må angi hvilke krav som skal stilles ved utkontraktering, både til leverandør og tester. Det må også angis hvilke forhold som må reguleres i avtalen for å sikre at revisjonsselskapet har tilstrekkelig innsyn og kontroll med oppgavene som utkontrakteres.

2.2.2 Taushetsplikt – lagring av personopplysninger mv.

Revisorselskapet er underlagt taushetsplikt etter revisorloven § 6-2. Bestemmelsen er videreført i ny revisorlov § 10-1. Gjennom revisjonen innhentes dokumentasjon for å bekrefte selskapets regnskapspåstander. I den sammenheng kan revisor motta informasjon om revisjonsklientenes virksomhet, opplysninger om deres ansatte, kunder og leverandører.

Under tilsynet avdekket Finanstilsynet at personopplysninger om kunder i en revisjonsklient ikke er anonymisert før opplysningene er lagret i andre revisjonsfiler. Delingen av personopplysningene har skjedd som en del av felles revisjonshandlinger utført på tvers av oppdrag. Opplysningene er delt med revisjonsmedarbeidere på konkrete revisjonsoppdrag ved å legge de inn i

revisjonsprogramvaren. Informasjonen er ikke anonymisert, noe den bør være når man deler (person)opplysninger som kan knyttes til konkrete personer. Det vises i denne sammenheng til personopplysningsloven og personvernforordningen artikkel 5.

Finanstilsynet er av den oppfatning at informasjon som skal deles for bruk i flere revisjonsoppdrag bør anonymiseres for å sikre betryggende oppbevaring av personopplysninger. I det avdekkede tilfellet er det ikke oppdaget deling av informasjonen ut over revisjonsfilene i dokumentasjonsverktøyet til revisjonsfirmaet. Det er likevel flere revisjonsfiler som har mottatt informasjonen, og dermed kan mange revisjonsmedarbeidere ha fått innsyn i informasjonen.

Finanstilsynet anbefaler at tilgangskontroll i klient- og revisjonsdokumentasjonssystemet inntas som et separat forhold i revisjonsselskapets risikovurdering knyttet til IT-drift og datasikkerhet.

2.2.3 Utkontraktering av IT-virksomhet

Etter finanstilsynsloven § 3 skal Finanstilsynet føre tilsyn med at virksomheten drives forsvarlig. Finanstilsynsloven § 4c regulerer utkontraktert virksomhet. Revisjonsselskaper er unntatt fra plikten til å melde fra til Finanstilsynet om utkontraktering, men myndigheten for Finanstilsynet til å gripe inn gjelder. Dette kan skje dersom Finanstilsynet finner at utkontraktering skjer i et omfang eller på en måte som ikke kan anses som forsvarlig, vanskeliggjør tilsynet med den utkontrakterte virksomhet eller med foretakets samlede virksomhet, eller dersom utkontrakteringen er i strid med bestemmelser gitt i eller i samsvar med lov.

Fra og med 1. januar 2021 ble revisjonsselskaper underlagt risikostyringsforskriften. Forskriftens § 5 omhandler utkontraktering. Finanstilsynet har også gitt veiledning om utkontraktering i rundskriv 3/2020. Av rundskrivet fremkommer det blant annet at foretak under tilsyn må vurdere om det er begrensninger i adgangen til å utkontraktere de aktuelle oppgavene. Foretakene må også vurdere hvilken risiko utkontrakteringen av de enkelte oppgavene vil innebære for foretakets virksomhet. Vurderingen må inkludere:

- en konkretisering av de ulike risikoene,
- sannsynligheten for at de aktuelle hendelsene inntreffer, og
- hvilke konsekvenser det i så fall vil kunne ha for foretakets virksomhet.

Revisjonsselskapet har ikke utarbeidet dokumentasjon knyttet til styrets behandling av utkontraktering av IT-oppgaver eller anskaffelser av IT-tjenester. Under tilsynet ble det opplyst at det ikke foreligger dokumenterte risikovurderinger tilknyttet utkontrakteringen av IT-oppgaver eller anskaffelser av nye IT-systemer.

2.2.4 Avtale med ekstern leverandør

Revisjonsselskapet har inngått avtale med eksterne IT-leverandører om tjenester for tilgang til systemer og applikasjoner og lagring av informasjon. Avtaleteksten gir ikke en klar beskrivelse av hvordan revisjonsselskapet interesser kan ivaretas på en tilstrekkelig måte ved en eventuell avslutning av avtalen mellom partene.

I avtale med leverandør om leveranse av skybasert CRM-system, er Finanstilsynets vurdering at avtalen ikke gir revisjonsselskapet nødvendig rett til innsyn og kontroll med leverandørens leveranse. Videre begrenser avtalen Finanstilsynets muligheter for å føre tilsyn med de

utkontrakterte tjenestene. Det fremkommer ikke tydelig av avtalen hvem hos leverandøren som har tilgang til revisjonsselskapets data i applikasjonen. Det vises til kravet til databehandleravtale, jf. personvernloven og artikkel 28 i personvernforordningen.

Revisjonsselskapet har inngått avtale om leveranser fra Microsoft, herunder en OVS (Open Value Subscription) som gir tilgang til Microsoft sine tjenester. Etter Finanstilsynets vurdering gir ikke foreliggende avtaler revisjonsselskapet nødvendig rett til innsyn og kontroll med leverandørens leveranse, tilsvarende setter det begrensninger for Finanstilsynets muligheter for å føre tilsyn. Dette gjelder blant annet håndtering av informasjon som kan fremkomme i revisjonsselskapets e-post og i andre kontorstøttesystemer (som for eksempel "Excel" og "Word").

Finanstilsynet er kjent med at Microsoft har utarbeidet et vedlegg til sin standardavtalesom er blitt benyttet når avtaleparten er foretak som driver konsesjonspliktig virksomhet. Vedlegget skal sikre foretaket rett til innsyn og kontroll som er nødvendig for at foretaket kan vurdere og håndtere risiko på en forsvarlig måte.

Det er Finanstilsynets vurdering at de inngåtte avtalene med flere av IT-leverandørene ikke ivaretar revisjonsselskapets ansvar for risikostyring og internkontroll knyttet til utkontraktert IT-virksomhet. Det vises til revisorloven § 5b-1, jf. ISQC 1 nr. 16 e) og nr. 46.

For å sikre at revisjonsselskapet foretar de nødvendige vurderingene og iverksetter risikoreduserende tiltak i samsvar med risikostyringsforskriften, mener Finanstilsynet at revisjonsselskapet må fastsette rutiner som bestemmer hvordan utkontraktering skal behandles i revisjonsselskapet. Disse bør angi hvordan revisjonsselskapet skal forholde seg før avtale om utkontraktering inngås, hvordan det skal sikres at det blir inngått skriftlig avtale som gir revisjonsselskapet og Finanstilsynet de nødvendige rettigheter.

2.2.5 Brukertilgang i revisjonsverktøy

Revisjonsselskapet benytter revisjonsverktøy for lagring av klient- og revisjonsdokumentasjon. En revisjonsfil kan inneholde sensitiv informasjon, herunder taushetsbelagt informasjon, personopplysninger og informasjon som nevnt i verdipapirhandeloven § 3-2 (innsideinformasjon). At slik informasjon kommer på avveie eller misbrukes er en vesentlig risiko i revisjonsselskapets virksomhet som må håndteres på en forsvarlig måte, jf. risikostyringsforskriften § 6. Finanstilsynet viser også til kravet i verdipapirhandeloven om at den som behandler innsideinformasjon plikter å utvise tilbørlig aktsomhet.

Finanstilsynet mener at revisjonsselskapets gjeldende retningslinjer og rutiner for hvem som kan gi tilgang til en revisjonsfil er for vid. Det sentrale er å forebygge at informasjon som ligger i revisjonsfilen ikke tilflyter uvedkommende eller misbrukes. At systemet gir informasjon som kan bidra til å avdekke eventuelle brudd på lovgivning eller interne retningslinjer, reduserer ikke nevnte risiko i tilstrekkelig grad.

Finanstilsynet ber revisjonsselskapet foreta en fornyet vurdering av retningslinjene og rutineene for tilgang til den enkelte revisjonsfil, og at Finanstilsynet blir orientert om resultatet. Finanstilsynet ber også om at revisjonsselskapets vurdering av tilgang til data som ligger på filserver utenfor revisjonsverktøyet og om der foreligger rutiner som sikrer at slik informasjon blir arkivert betryggende i samsvar med revisorloven, jfr. punkt 4.1.3.

Finanstilsynet har merket seg at revisjonsselskapet i tilsvaret opplyser at rutiner oppdateres og etterlevelse av tilgangskontroll skjerpes.

3. ETTERLEVELSE AV HVITVASKINGSREGELVERKET

Tilsynet omfattet kontroll av revisjonsselskapets etterlevelse av hvitvaskingsloven, herunder selskapets virksomhetsrettede risikovurdering, rutiner for å sikre at virksomheten har håndtert identifisert risiko og gjennomført kundetiltak for enkeltoppdrag. For enkeltoppdragene var det utført fortsettelsesvurdering for revisjonsåret 2020 som var lagt til grunn for kontrollen.

Tilsynet viser at revisjonsselskapet i det vesentlige har utarbeidet risikovurdering, hvitvaskingsrutiner og gjennomført kundekontroll i henhold til hvitvaskingslovens bestemmelser. Nedenfor angis enkelte forhold som Finanstilsynet mener ikke er tilfredsstillende ivaretatt. Det vises også til punkt 4.3.2 nedenfor der revisjonsselskapets kontroll av rapporteringspliktiges etterlevelse av hvitvaskingsregelverket er angitt.

3.1 Virksomhetsinnrettet risikovurdering

Lovkravet

Etter hvitvaskingsloven § 7 skal rapporteringspliktige identifisere og vurdere risikoen for hvitvasking og terrorfinansiering knyttet til sin virksomhet.

Revisjonsselskapets virksomhetsinnrettede risikovurdering og Finanstilsynets vurdering

I forkant av tilsynet ble den virksomhetsinnrettede risikovurderingen oversendt.

Den virksomhetsinnrettede risikovurderingen behandler i liten grad risikoen for å bli utnyttet til terrorfinansiering. Finanstilsynet mener at revisjonsselskapet må behandle risikoen for å bli benyttet i terrorfinansiering i sin virksomhetsinnrettede risikovurdering. Forholdet er brudd på hvitvaskingsloven § 7.

Finanstilsynet har merket seg at revisjonsselskapet har operative rutiner som gjør at risikoen for terrorfinansiering blir vurdert på det enkelte oppdrag. Finanstilsynet har merket seg at revisjonsselskapets risikovurdering er oppdatert høsten 2021 for å ta hensyn til Finanstilsynets bemerkninger.

3.2 Rutiner

Lovkravet

Revisjonsselskapet skal ha skriftlige rutiner som sikrer etterlevelsen av hvitvaskingsregelverket, jf. hvitvaskingsloven § 8 første ledd. For at rutinene skal virke etter sin hensikt, må de være tilpasset virksomhetens art og omfang, jf. § 8 andre ledd. Dette betyr at det må være en sammenheng mellom den virksomhetsinnrettede risikovurderingen og rutinene. Krav om rutiner er en videreføring av tilsvarende plikt etter den tidligere hvitvaskingsloven fra 2009.

Revisjonsselskapets rutiner og Finanstilsynets vurdering

Revisjonsselskapet har skriftlige rutiner for etterlevelse av hvitvaskingsregelverket. Rutinene er sist oppdatert 20. august 2020 og fastsatt av selskapets styre 15. september 2020. Finanstilsynet har følgende merknader til rutinene:

Organisering av virksomheten - Hvitvaskingsansvarlig

Revisjonsselskapet har utpekt en person i ledelsen som skal ha et særlig ansvar for å følge opp rutinene, jf. hvitvaskingsloven § 8 femte ledd (hvitvaskingsansvarlig). Hvitvaskingsrutinene må angi hvordan den hvitvaskingsansvarlige skal ivareta ansvaret tilpasset revisjonsselskapets organisering og virksomhet. Slike rutiner er særlig viktig der den praktiske gjennomføringen av de oppgavene som påhviler hvitvaskingsansvarlig er delegert til andre i selskapet. Det fremgår av virksomhetens overordnede rutine at "[s]elskapets styre skal utpeke en hvitvaskingsansvarlig partner. Hvem som til enhver tid er hvitvaskingsansvarlig fremgår av dokument på Flyt.". Rutinene angir ikke hvordan hvitvaskingsansvaret skal ivaretas, eksempelvis hvordan systemet skal oppdateres og følges opp med tanke på utbedringer.

Kundekontroll

Revisjonsselskapets rutiner beskriver forenklete og forsterkede kundetiltak i tilfeller med henholdsvis lav og høy risiko for hvitvasking eller terrorfinansiering. Det vises i denne sammenheng til hvitvaskingsforskriften § 4-6 og 4-7.

Finanstilsynet kan ikke se at rutinene gir veiledning for hvordan forsterkede/forenklete kundetiltak skal gjennomføres. Det er kun henvisning til hvitvaskingsforskriften. Det følger av Finanstilsynets rundskriv 14/2019 at rutinene skal være egnet til å forebygge og avdekke hvitvasking og terrorfinansiering, må de være konkrete, detaljerte og oppdateres når det er nødvendig. Finanstilsynet har merket seg at revisjonsselskapet har saksbehandlingssystemer som gir veiledning for hvordan kundekontrollen skal gjennomføres.

Finanstilsynet mener at revisjonsselskapets rutiner for etterlevelse av hvitvaskingsregelverket ikke er tilstrekkelig detaljerte til å kunne gi tilstrekkelig veiledning for å oppnå målet om å forebygge og avdekke hvitvasking og terrorfinansiering. Finanstilsynet mener forholdet er brudd på hvitvaskingsloven § 8.

Finanstilsynet har merket seg at revisjonsselskapet høsten 2021 har oppdatert rutinene slik at de er mer konkrete med hensyn til gjennomføringen av arbeidet.

3.3 Kundekontroll ved enkeltoppdrag

Lovkravet

I henhold til hvitvaskingsloven § 11 skal kundetiltak gjennomføres før etablering av kundeforholdet. Av Finanstilsynets rundskriv 14/2019 punkt 4.1 er det angitt at revisjonsforetak anses for å ha etablert et kundeforhold når de har påtatt seg et oppdrag. Hvis foretaket ikke har inngått en avtale om å påta seg oppdraget, vil kundeforhold likevel etableres når erklæring om at oppdraget er akseptert er sendt fra revisjonsforetaket til Foretaksregisteret, jf. hvitvaskingsforskriften § 4-1 (2).

Finanstilsynets vurdering

For oppdrag C nevnt i kap. 4 er innhenting av dokumentasjon for og bekreftelse av personer som handler på vegne av kunden utført senere enn dato for inngåelse av revisjonsoppdraget. RSM Norge AS er registrert som revisor i Foretaksregisteret 5. desember 2019. Engasjementsavtale er datert 29. november 2019. Denne er elektronisk signert av 8 personer som kan handle på vegne av selskapet.

Fem av personene signerte avtalen elektronisk 6. desember 2019, en person 7. desember 2019, en person 8. desember og en person 9. desember 2019. De elektroniske signaturene dokumenterer de aktuelle personenes legitimasjon.

Finanstilsynet mener at selv om forholdet ble reparert raskt etter registrering i Foretaksregistret, utgjør forholdet et brudd på hvitvaskingsloven § 11.

Finanstilsynet har merket seg at revisjonsselskapet har tydeliggjort i rutineene at kundekontroll skal skje før villighetserklæringen avgis. Finanstilsynet har også merket seg at forholdet er påpekt overfor alle oppdragsansvarlige revisorer samt at dette var tema på obligatorisk internt kurs.

4. FINANSTILSYNETS KONTROLL AV REVISJONSUTFØRELSEN

Som ledd i det stedlige tilsynet gjennomgikk Finanstilsynet følgende revisjonsoppdrag for kontroll av revisjonsselskapets etterlevelse av revisorloven, herunder god revisjonsskikk:

- A. Foretak av allmenn interesse
- B. Foretak av allmenn interesse
- C. Regnskapsførerforetak
- D. Eiendomsmeglerforetak
- E. Elektrisk installasjonsarbeid
- F. Engroshandel med baker-, konditor- og cateringvarer
- G. Kjøp, salg, utleie og drift av fast eiendom
- H. Betalingsforetak
- I. Betalingsforetak

Finanstilsynet gjennomførte full gjennomgang av oppdrag A og B. For oppdrag C – I, ble utvalgte deler av revisjonsutførelsen gjennomgått. For øvrig ble etterlevelsen av revisjonsselskapets retningslinjer og rutiner kontrollert ved gjennomgangen av de nevnte oppdragene. I tillegg til ovennevnte oppdrag ble 4 revisjonsoppdrag valgt ut for kontroll av revisjonsselskapets sykliske inspeksjon. Den sykliske inspeksjonen hadde avdekket flere oppdrag med betydelige svakheter i revisjonsutførelsen. Finanstilsynet avdekket ikke svakheter ved gjennomføringen eller oppfølgingen av den sykliske inspeksjonen.

4.1 Oppdrag A

4.1.1 Analytisk revisjon

Revisor har for revisjon av inntekter benyttet analytiske substanshandlinger. Revisor har utarbeidet en analyse basert på fast og variabel pris. Revisor har imidlertid ikke fastsatt og begrunnet en forventningsverdi og hva som anses som akseptabelt avvik fra denne forventningen. Revisor konkluderer likevel i arbeidspapirene med at analysen treffer med et avvik på under en prosent og at inntektene er fullstendige og gyldige.

Revisor har heller ikke i revisjonsfilen dokumentert sin forståelse av prising og inntektsføring, samt dokumentasjon på hvor revisor har hentet produksjonstallene. Dette ble oversendt Finanstilsynet i etterkant.

Finanstilsynets vurdering

For at en analytisk substanshandling skal gi tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis, må kravene i ISA 520 punkt 5 oppfylles. En konklusjon som angitt av revisor må underbygges for å være egnet til å gi tilstrekkelig revisjonsbevis for relevant regnskapslinje og påstand. Forholdet vurderes å være et brudd på revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 520 punkt 5 bokstav a-d.

Det vises også til revisorlovens krav til å dokumentere revisjonen på en måte som gjør at denne kan etterprøves og som er tilstrekkelig til å underbygge revisors konklusjoner, jf. revisorloven § 5-3 første ledd. Det vises videre til revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 230 punkt 6 flg.

Finanstilsynet har merket seg at revisjonsselskapet tar Finanstilsynets merknader til etterretning og vil rette søkelys mot analytisk revisjon blant annet som tema på interne kurs.

4.1.2 Dokumentasjon og "rød tråd" for konsernrevisjonen

Revisjonsselskapet byttet til nytt revisjonsverktøy høsten 2019, hvor dette oppdraget var ett av de første som ble håndtert i nytt verktøy. I revisjonsfilen Finanstilsynet har kontrollert ligger dokumentasjon for revisjonsutførelsen for morselskapet og konsern. Revisjonsteamet har opplyst under tilsynet at man ikke kan kombinere morselskap- og konsern i samme revisjonsfil på en god måte, da dette påvirker hovedark og koblinger til saldobalanse. Konsernrevisjonen er derfor ikke dokumentert i revisjonsfilen, men i egne mapper utenfor revisjonsverktøyet. Enkelte arbeidspapirer for konsernet er integrert i arbeidspapirer i morselskapets revisjonsfil.

Finanstilsynets vurdering

Under tilsynet har det vært behov for bistand fra revisjonsteamet for å forstå hvilke dokumenter som viser vesentlige revisjonshandlinger utført for konsernregnskapet, og sammenhengen (rød tråd) mellom planlegging, utførelse og konklusjon. Revisors arbeid knyttet til overordnet revisjonsstrategi for konsernet, konvertering til IFRS for konsernet, gjennomgang av elimineringer og kontroll av konsernregnskap er eksempler der det var behov for omfattende bistand.

Finanstilsynet viser til revisorlovens krav om revisjonen skal dokumenteres på en måte som gjør at denne kan etterprøves og slik at den er tilstrekkelig til å underbygge revisors konklusjoner, jf. revisorloven § 5-3 første ledd, jf. ISA 230 punkt 6 flg. og ISA 600 punkt 50.

4.1.3 Informasjon som er relevant over flere revisjonsår

Under gjennomgangen av oppdraget ble det oppdaget at det flere steder i revisjonsfilen var referert til, men manglet tydelige henvisninger til, hvor en finner dokumentasjon som var relevant over flere revisjonsår. Dette gjaldt for eksempel leiekontrakter, avtaler om bistand knyttet til rettstvister etc. Når tidligere innhentet dokumentasjon ansees relevant for inneværende revisjonsår, må henvisninger til hvor dette ligger arkivert komme tydelig frem slik at det er mulig å etterprøve revisors konklusjoner. Dokumentasjon som ikke var arkivert i revisjonsfilen, var arkivert på en egen klientmappe på revisjonsselskapets server og ble fremlagt under tilsynet.

Finanstilsynets vurdering

Det vises til revisorlovens krav til å dokumentere revisjonen på en måte som gjør at denne kan etterprøves etter revisorloven § 5-3 første ledd, jf. ISA 230 punkt 6 flg. Revisjonsselskapet må sørge

for at opplysningene oppbevares ordnet og betryggende i samsvar med revisorloven § 5-5, jf. revisorforskriften § 5-1. Det vises til også til omtale av brukertilgang i punkt 3.2.5 over.

4.2 Oppdrag B

4.2.1 IT- revisjon; dokumentasjon av risiko og angrepsvinkel

Det er innhentet 3402-dokumentasjon fra systemleverandørens revisor som dokumenterer utførte IT-revisjonshandlinger og observasjoner fra IT-revisjonen. Det ble forklart under tilsynet at revisor vurderte det slik at det forelå svakheter ved arbeidsdelingen i bankens IT-funksjon. Det foreligger ikke dokumentasjon av slike vurderinger i revisjonsdokumentasjonen. Det ble videre forklart under tilsynet at revisor bygger på at IT-systemene fungerer effektivt, men på grunn av svakhetene i lokale tilganger har revisor ikke vurdert det som hensiktsmessig å basere revisjonen utelukkende på testing av IT-kontroller. Det er heller valgt i større grad å utvide revisjonen ved å gjennomføre "tilleggs/kompenserende" handlinger ved økt fokus på test av manuelle kontroller og substansrevisjon for å dekke inn for de svakhetene som IT-revisjonen har avdekket. Denne vurderingen er i liten grad dokumentert i revisjonsdokumentasjonen. Det foreligger dermed mangler knyttet til revisors gjennomgang av denne dokumentasjonen og hvilke konsekvenser denne rapporten har for revisors risikovurdering og angrepsvinkel knyttet til revisjonen av revisjonsklientens utlånsprosess.

Finanstilsynets vurdering

Den mangelfulle oppsummeringen av IT-dokumentasjonen gjør at den "røde tråden" i revisjonen ikke kommer frem. Finanstilsynet hadde under tilsynet behov for bistand og forklaringer fra revisjonsteamet for å forstå revisors vurderte risiko og hvordan denne er planlagt dekket. Mangelen utgjør brudd på revisorloven § 5-3 første ledd, jf. ISA 230 punkt 8, ISA 315 punkt 32 c-d og ISA 330 punkt 28.

Finanstilsynet har merket seg at revisjonsselskapet mener at Finanstilsynet har lagt en streng fortolkning av dokumentasjonskravet i revisorloven til grunn.

4.3 Finanstilsynets gjennomgang av øvrige revisjonsoppdrag – Oppdrag C – I

4.3.1 Oppdragsvurdering (aksept, fortsettelse og fratreden)

Selskapene i oppdragene E, F og G hadde alle negativ egenkapital per 31.12.2018. For oppdrag E var det for 2018 avgitt normalberetning. For oppdrag F var det avgitt revisjonsberetning med forbehold om gyldighet av kostnader, virkelig verdi av kundefordringer og fordringer på konsernselskap samt grunnlaget for fortsatt drift. For oppdrag G var det avgitt revisjonsberetning med presisering om grunnlaget for fortsatt drift.

Vurdering av om revisor kunne fortsette med revisjonsoppdragene, til tross for brudd på aksjelov, regnskapslov og bokføringslov, var utført høsten 2019. For oppdragene E og F hadde revisor ikke fulgt opp hvilke tiltak styrene i selskapene hadde iverksatt. Revisor hadde heller ikke innhentet dokumentasjon for hvordan fortsatt drift og kapital situasjonen var på tidspunktet for konklusjonen om å fortsette med revisjonsoppdragene for regnskapsåret 2019. Det var ikke innhentet

dokumentasjon på at mangler ved regnskapsføringen, herunder mangler ved dokumentasjon av vesentlige aktivaposter, var rettet opp.

Fortsettelsesvurderingen for oppdragene E og F er dokumentert i Descartes som følger:

- Oppdrag E, utført av medarbeider 12.12.2019 og kvalitetssikret av oppdragsansvarlig revisor 08.03.2020.
- Oppdrag F, utført av medarbeider 20.10.2020 og kvalitetssikret av oppdragsansvarlig revisor 30.10.2020. Skjema for revurdering av klientaksept for oppdrag F er utfyllt av medarbeider 19.08.20. For dette oppdraget har oppdragsansvarlig revisor utarbeidet et notat til Finanstilsynet under tilsynet som oppsummerer hvordan revisor har fulgt opp revisjonsoppdraget. Beskrivelsene i notatet er ikke gjenspeilet i revisjonsdokumentasjonen.
- Oppdrag G, utført av medarbeider 15.06.2020 og kvalitetssikret av oppdragsansvarlig revisor 10.09.2020. Det er opplyst i revisjonsfilen at oppdragsvurdering ble gjort høsten 2019 under teammøte for konsernrevisjonen, men er først huket ut i 2020.

Finanstilsynets vurdering

Finanstilsynet viser til at vurderingen av om revisor skal eller kan fortsette med revisjonsoppdraget, må utføres og kvalitetssikres senest 31.12 i det aktuelle revisjonsåret. Det er viktig at forhold påpekt i tidligere år følges opp før det er for sent å konkludere negativt om fortsettelse av revisjonsoppdraget. Finanstilsynet mener at dette er alvorlige brudd på revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 220 punkt 12 og 13. Det vises også til ISQC1 punkt 26 – 28. Finanstilsynet konstaterer at det er vesentlige svakheter ved revisors aksept- og fortsettelsesvurderinger i de oppdragene som ble gjennomgått. Det vises til punkt 2.1.2 foran.

Finanstilsynet har merket seg at revisjonsselskapet vil presisere i retningslinjene krav til fortsettelsesvurderinger når det gjelder tidspunktet for gjennomføringen og krav om dokumentasjon.

4.3.2 Særlovgivning – revisjon av rapporteringspliktige foretak

Finanstilsynet gjennomgikk revisjonsutførelsen i 4 mindre revisjonsoppdrag (oppdrag C, D, H og I) som er underlagt særlovgivning og som alle innehar konsesjon fra Finanstilsynet. Disse foretakene er også rapporteringspliktige i henhold til hvitvaskingsregelverket. Finanstilsynet kontrollerte revisjonen av årsregnskapet for 2019.

I henhold til revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 250 og 315 skal revisor opparbeide seg en generell forståelse av rammeverket som gjelder for enheten og bransjen, forståelse av enheten og dens omgivelser og hvordan enheten overholder dette rammeverket. Revisor skal innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for overholdelse av bestemmelser som generelt anses å ha direkte betydning for fastsettelse av vesentlige beløp og tilleggsopplysninger i regnskapet.

Finanstilsynet avdekket svakheter i dokumentert virksomhetsforståelse og for overholdelse av lover og regler. Punktene nedenfor oppsummerer svakheter ved nevnte fire oppdrag:

- For enkelte av oppdragene var det i planleggingsfasen ikke angitt alle relevante lover og forskrifter som revisor må ta hensyn til.

- Det er i planleggingsfasen ikke angitt hvilke konsesjonsvilkår som gjelder for foretakene og konsekvenser av eventuelle brudd på konsesjonsbestemmelser for den finansielle rapporteringen. Revisor har da heller ikke kontrollert overholdelse av konsesjonsvilkår. De nevnte foretakene har ulike konsesjoner og derav ulike konsesjonsvilkår. Selv om foretaket står oppført med gyldig konsesjon i Finanstilsynets virksomhetsregister, så kan det foreligge brudd på konsesjonsvilkårene. Brudd på konsesjonsvilkår medfører rapporteringsplikt til Finanstilsynet, jf. finanstilsynsloven § 3a. En konsekvens av dette kan også være tilbakekall av konsesjon.
- For enkelte av oppdragene er det svakheter i revisjonsdokumentasjonen knyttet til revisors kontroll av foretakenes etterlevelse av hvitvaskingsregelverket, herunder eventuelle konsekvenser for den finansielle rapporteringen ved brudd på hvitvaskingslovgivningen
- For oppdrag H foreligger det forhold som skulle vært rapportert til Finanstilsynet etter Finanstilsynsloven § 3a.

Finanstilsynets vurdering

Finanstilsynet mener at overholdelse av konsesjonsvilkår og andre sentrale lover er sentralt for foretakene grunnlag for fortsatt drift. Derfor er det avgjørende at revisor kontrollerer overholdelse av særlige lovkrav. Finanstilsynet mener at det foreligger brudd på revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 250 og 315 og finanstilsynsloven § 3a. Det vises også til Finanstilsynets rundskriv 14/2019 punkt 9.

Finanstilsynet har merket seg at revisjonsselskapet har distribuert tre nye standard revisjonshandlinger for bruk ved revisjon av foretak som er underlagt tilsyn og/eller hvitvaskingsloven.

4.3.3 Forståelse av IT-kontroller og testing av effektivitet

For to av oppdragene underlagt tilsyn av Finanstilsynet (oppdrag D og H), har tilsynet vurdert revisors dokumenterte forståelse av IT-systemene og vurdering av IT- kontrollenes effektivitet.

ISA 315 punkt 18 krever at revisor opparbeider seg *"en forståelse av de delene av informasjonssystemet, herunder de tilknyttede forretningsprosessene, som er relevante for finansiell rapportering"*. Det følger videre av ISA 330 punkt 8 blant annet at revisor skal utforme og utføre tester av kontroller for å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessige revisjonsbevis for at relevante kontroller fungerer effektivt dersom revisors vurdering av risiko for vesentlig feilinformasjon på påstandsnivå omfatter en forventning om at kontrollene fungerer effektivt.

For oppdrag H, som er et betalingsforetak, har revisor verken i 2018 eller 2019 opparbeidet en tilstrekkelig forståelse av foretakets generelle IT-kontroller eller testet kontrollenes effektivitet. Revisor har heller ikke har vurdert og testet rapporten mottatt fra morselskapets revisor etter kravene i ISA 402 punkt 17.

Oppdrag D er et eiendomsmeglerforetak. Revisor har heller ikke for dette oppdraget dokumentert en tilstrekkelig forståelse av foretakets IT-kontroller.

ISA 402 punkt 11 krever at *"brukerrevisor skal fastslå hvorvidt den opparbeidede forståelsen av typen og betydningen av tjenestene utført av serviceorganisasjonen og deres virkning på brukerenhetens interne kontroll som er relevant for revisjonen, er tilstrekkelig til å identifisere og*

vurdere risikoer for vesentlig feilinformasjon". Dersom dette ikke er mulig å oppnå gjennom det reviderte foretaket, skal revisor enten (1) opparbeide denne forståelsen gjennom å innhente en type 1- eller type 2-rapport fra serviceleverandørens revisor, (2) kontakte serviceleverandøren, gjennom det reviderte foretaket, for å innhente nødvendige opplysninger, eller (3) besøke serviceleverandøren (eller bruke en annen revisor) og utføre handlinger som vil gi de nødvendige opplysningene om de relevante kontrollene hos serviceleverandøren, jf. ISA 402 punkt 12. Videre beskriver ISA 402 punkt 17 hva revisor må gjøre for å kunne benytte type 2-rapport som revisjonsbevis for at kontroller hos en enhet utenfor foretaket selv fungerer effektivt.

Videre sier ISA 330 punkt 13 hvilke vurderinger revisor må gjennomføre for å kunne benytte revisjonsbevis for kontrollers effektivitet innhentet tidligere år, herunder vurdere *"hvorvidt generelle IT-kontroller fungerer effektivt"* (bokstav c).

Finanstilsynets vurdering

Finanstilsynet mener det foreligger to vesentlige svakheter i revisjonen av IT systemene:

1. Det er ikke opparbeidet en tilstrekkelig forståelse av foretakenes IT-systemer, herunder de generelle IT-kontrollene. Dette utgjør brudd på revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 315 punkt 18.
2. Det er ikke utformet eller gjennomført tilstrekkelige og hensiktsmessige tester av foretakets generelle IT-kontroller og applikasjonskontroller for å innhente tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis for at kontrollene har fungert effektivt over tid. Dette medfører at revisor ikke har gjennomført handlinger for å påse at integriteten til, og påliteligheten av, data behandlet av foretakets IT-systemer er opprettholdt. Forholdet utgjør brudd på revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 315 punkt 18 og 21, ISA 330 punkt 5-17 og ISA 402 punkt 17.

Manglene i punkt 1 og 2 gjør at revisor ikke har innhentet betryggende sikkerhet for fullstendigheten og påliteligheten av rapporter produsert av foretakenes IT-systemer, og som revisor benytter i sin revisjon. På grunn av disse foretakenes avhengighet av at IT-systemene fungerer slik de skal, medfører dette at revisor ikke har innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis for regnskapet som helhet. Dette utgjør et alvorlig brudd på revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 500 punkt 6.

4.3.4 Manglende / svakheter ved revisjonsbevis

Revisjonsbevis innhentet fra eksterne kilder

Finanstilsynet konstaterer at det i revisjonsdokumentasjonen for de ulike revisjonsoppdragene fremgår at revisor har kontrollert regnskapslinjen "bank" mot årsoppgave fra bank mottatt fra revisjonskunden. Denne kopien av årsoppgaven har revisor behandlet om den var innhentet direkte fra banken med hensyn på bevisverdi.

Finanstilsynets vurdering

Kopier mottatt fra revisjonskunden har lavere bevisverdi enn bevis mottatt direkte fra ekstern kilde. Etter Finanstilsynets syn skal bokført bankbeholdning revideres ved å innhente revisjonsbevis fra eksterne kilder. Dette kan enten gjøres ved å innhente bankbrev eller ved observasjoner i revisjonskundens nettbank. Hvordan bankfullmakter er tildelt er av betydning for revisors vurdering av internkontrollen. Bankbrev er særlig viktig for revisjonsklienter som oppbevarer klientmidler.

Finanstilsynet mener forholdet er brudd på revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 500 punkt 6 og 7.

Inntekter

Ved gjennomgang av revisjon av inntekter observerte Finanstilsynet følgende;

Oppdrag C

- Det er utført revisjonshandlinger som er arkivert under *test av kontroll* i revisjonsdokumentasjonen i Descartes. Revisors forståelse og dokumentasjon av foretakets salgsrutine og kontroller er i liten grad beskrevet i revisjonsdokumentasjonen. Nøkkellkontroller i rutinen er ikke dokumentert. Det er også vanskelig å se hvilke kontroller som revisor faktisk tester. For Finanstilsynet ser det mer ut som om kontrollene som er utført er substanskontroller/detaljtesting av om registrerte timer blir fakturert. Dette ble også bekreftet ved samtaler under tilsynet. Totalt er det foretatt 22 kontroller/tester av timeregistrering mot faktura. Det foreligger ikke dokumentasjon for vurdering av utvalget og populasjonen for stikkprøvene i henhold til kravene i ISA 530 punkt 6-15. I revisjonsdokumentasjonen er det ikke oppsummert hvor stor del av populasjonen som faktisk er kontrollert og vurdert resultatet opp mot fastsatt vesentlighetsgrense.
- Det er foretatt en avstemming av inntekter mot ordresystemet. Her er det identifisert et avvik på kr. 1 473 456. Avviket er forklart ved at dette skyldes faktureringer direkte fra Visma og konto 3230/3239 som ikke er ført i "PO". Videre skriver revisor: *"Kontofordelingen viser hvilke kontoer som er benyttet ved fakturering fra PO. Vi vet at de fører en del direkte i Visma og anser derfor ikke dette som ett reelt avvik."* Det er ikke utført revisjonshandlinger for å underbygge vurderingen.

Oppdrag D

- Salgsinntektene er revidert ved at det er gjennomført 3 stikkprøver av avsluttede oppdrag med utgangspunkt i oppdragsjournal og kontrollert at det er samsvar med oppgjørsoppstilling og regnskap. Antall stikkprøver er satt skjønnsmessig og lavt, da dette er systemgenererte transaksjoner som er gjenstand for tett oppfølging og kvalitetskontroll knyttet til håndtering av klientmidler. Videre er bokført inntekt avstemt mot "web-megler".

I realiteten bygger revisor på IT-systemet og skulle dermed ha hatt en angrepsvinkel ved test av kontroll. Stikkprøvene som revisor har utført som substans/detaljtester, vil etter Finanstilsynets syn ikke være tilstrekkelig for å kunne konkludere med at inntektene er fullstendig, nøyaktige og gyldige for hele populasjonen. Finanstilsynet viser til punkt 4.3.3 ovenfor der svakheter ved forståelse av foretakets IT-systemer og testing av dette er beskrevet.

Oppdrag E

- Det er ikke mulig ut fra revisjonsdokumentasjonen å se at revisor har opparbeidet seg tilstrekkelig kunnskap om foretakets verdiskapende virksomhet. Foretaket er etablert i 2018 og viser betydelig driftsunderskudd. Det vises til revisorloven § 5-2 annet ledd og ISA 315 punkt 11. Revisor må ha tilstrekkelig kunnskap om virksomhetens art og organisering til å forstå hvordan inntekter genereres. Det er i revisjonsdokumentasjonen valgt ut to fakturaer og to bankbilag for dokumentasjon av rutinegjennomgang. Revisor skriver at *"Vi har kontrollert utgående fakturaer mot innbetaling og bokføring. Rutinen fungerer som beskrevet"*. Finanstilsynet kan ikke se at salgsrutinen er beskrevet.

- Videre fremkommer det av revisjonsdokumentasjonen at revisor har "sett på" 5 bilag. Hva som er revisors kontroller ved angivelse "sett på" fremkommer ikke av revisjonsdokumentasjonen. Utvalget er ikke begrunnet, og det er heller ikke summert og tatt stilling til om substanshandlingene / detaljtestene gir hensiktsmessig revisjonsbevis.
- Store deler av selskapets inntekter er konserninterne (61 %). Revisor har avstemt disse mot øvrige konsernselskaper. Det foreligger ingen dokumentert virksomhetsforståelse eller hva som er grunnlaget for de konserninterne transaksjonene. Når det gjelder revisjon av nærstående transaksjoner vises gjennomgangen nedenfor.

Oppdrag H

- Det vises til punkt 4.3.3 ovenfor der svakheter ved forståelse av foretakets IT-systemer og testing av dette er beskrevet.
- Det foreligger mangler i revisors dokumenterte forståelse av inntektsprosessen og tilknyttede interne kontroller. Revisor har ikke beskrevet prosessen fra opprettelse av kundeforhold og mottak av penger til utbetaling til mottaker. Under tilsynet ble det forklart at revisjonsteamet har satt seg inn i prosessen og tilknyttede interne kontroller, men at det ikke er foretatt en vurdering av kontrollenes utforming, eller gjennomført en vugge-til-grav-test, for å teste om kontrollene er implementert. Basert på dette mener Finanstilsynet at revisor ikke har opparbeidet en tilstrekkelig forståelse av inntektsprosessen og tilknyttede interne kontroller, herunder vurdering av kontrollenes utforming og implementering. Det vises til revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 315 punkt 11-13.
- Det foreligger svakheter i revisors vurdering av risiko for vesentlig feil som følge av misligheter. Revisor har vurdert at det er *"liten risiko for vesentlig feil i regnskapet som følge av misligheter"*. Det fremgår at foretakets forretningstransaksjoner ikke er kompliserte, daglig leder er direkte involvert i virksomheten og har oversikt og løpende kontroll på transaksjoner, at det ikke er vesentlige insitamenter til manipulering av omsetning og at manipulering eller underslag er vanskelig å skjule. Vurderingen hensyntar imidlertid ikke at foretaket, som er et betalingsforetak, mottar vesentlige kontantbeløp, og at det kan foreligge risiko for overstyring av kontroller fra eier. Under revisjonen har revisor også avdekket at det foreligger alenefullmakt knyttet til bankkonto og at personer som ikke lenger er ansatt har tilgang til foretakets bankkonto. Revisor har skrevet et nummerert brev til foretaket med overskriften *"Deficiencies in controls designed to prevent and detect fraud"*. Finanstilsynet mener at disse forholdene skulle vært inkludert i revisors vurdering av misligheter.

Oppsummering - vurdering

Finanstilsynet mener at det er svakheter ved revisjonen av inntekter for oppdrag C – E og H:

- 1) Ved flere av oppdragene har revisor ikke dokumentert en tilstrekkelig virksomhetsforståelse for å ha nødvendig kunnskap om virksomhetens art og organisering til å forstå hvordan inntekter genereres.
- 2) Det foreligger svakheter i revisors vurdering av risiko for vesentlig feil som følge av misligheter. Revisor har for flere av de kontrollerte oppdragene vurdert at det er "liten risiko for vesentlig feil i regnskapet som følge av misligheter til tross for presumpsjonen om at inntekter er særskilt risiko.
- 3) For flere av oppdragene er det ikke innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessige revisjonsbevis for fullstendighet av inntekter.

- 4) For flere av oppdragene er det benyttet stikkprøver ved revisjon av inntekter. Populasjonens fullstendighet og begrunnelsen for utvalget er i liten grad begrunnet og revisor har ikke vært bevist om stikkprøvene kan gi revisjonsbevis for hele populasjonen eller kun for de gjennomførte detaljkontroller.

For oppdragene (C, D, E og H) har revisor ikke innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis som underbygger konklusjonen i revisjonsberetningen. Finanstilsynet mener at det foreligger grove brudd på revisorloven §§ 5-2 annet ledd og § 5-3, jf. ISA 315, 330, 500, 530 og 240.

Transaksjoner med nærstående

Finanstilsynet har kontrollert revisjonen av nærståendetransaksjoner for flere av de kontrollerte oppdragene. Funnene oppsummeres slik:

- Oppdrag H. Etter avtale med morselskapet mottar foretaket provisjonsinntekt for hver transaksjon som betales ut til mottaker. Revisor har ikke dokumentert sin vurdering av om denne provisjonsavtalen er inngått på armlengdes avstand.
- Oppdrag E. Over 60 % av foretakets inntekter er konserninterne transaksjoner. I revisjonsdokumentasjonen Descartes har revisor skrevet at "*Ingen transaksjoner med nærstående av betydning*". Ved revisjon av inntekter har revisor vært oppmerksom på nærståendetransaksjoner og avstemt inntektene mellom konsernselskapene. Men det er ikke dokumentert at det er utført revisjonshandlinger for å se at transaksjonene er inngått på armlengdes avstand.
- Oppdrag D. Foretaket har både fordring og gjeld til nærstående aktivert i balansen. I revisjonsverktøyet Descartes er det beskrevet hvilke revisjonshandlinger som skal utføres for å kunne konkludere med at transaksjonene er utført på armlengdes avstand. I resultatet av revisjonshandlingene er det vist til område D3 i Descartes. Henvisningene viser til substanshandlinger. Finanstilsynet hadde problemer med å finne revisjonsbevisene for utførte revisjonshandlinger for nærstående transaksjoner.

Finanstilsynets vurdering

Det foreligger ikke dokumentasjon for at revisor har utført handlinger for å innhente informasjon som er relevant for å identifisere risikoer for vesentlig feilinformasjon som følger av transaksjoner med nærstående parter og transaksjoner med disse. Finanstilsynet finner at forholdet er brudd på revisorloven § 5-2 annet ledd og § 5-3, jf. ISA 550 punkt 11 – 17.

Immaterielle eiendeler

I årsregnskapet for oppdrag E er det balanseført immateriell rettighet på totalt kr. 2.875 860, hvorav kr. 500 000 gjelder forskning og utvikling og kr. 2 375 860 gjelder utsatt skattefordel. Selskapet er nystartet og hatt negative resultater. Egenkapitalen per 31.12.2019 var negativ med kr. 10 348 079.

Revisor har ikke fremlagt dokumentasjon som tilsier at det er ikke innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessige revisjonsbevis for den regnskapsmessige oppførte verdien av de immaterielle eiendelene.

Finanstilsynets vurdering

Oppdrag E er et nystartet selskap som ikke har skattemessig overskudd. Regnskapsreglene krever i slike tilfelle overbevisende dokumentasjon på at skattemessig overskudd vil bli generert i nær fremtid for å kunne balanseføre en utsatt skattefordel. Finanstilsynet finner at forholdet er grovt brudd på revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 540 punkt 21 og ISA 500 punkt 6 - 9. Forholdet er også brudd på revisorloven § 5-3.

Verdsettelse av aksjer i datterselskap

I årsregnskapet for oppdrag E er det balanseført investering i datterselskaper med kr. 6 056 000. Det er to datterselskaper. Det ene gikk med underskudd i 2019 med kr. 1 490 000. Egenkapitalen utgjør kr. 1 642 000. Det har vært en aksjekapitalutvidelse i selskapet 27. desember 2019, der gjeld ble konvertert til aksjekapital med kr. 6. mill.

Finanstilsynets vurdering

Det foreligger ikke dokumentasjon for at revisor har innhentet hensiktsmessig og tilstrekkelig revisjonsbevis for balanseposten. Det fremkom under tilsynet at det er foretatt vurderinger av aksjer i datterselskaper i revisjonsfilen til morselskapet, men det er ingen egne vurderinger eller henvisninger til denne dokumentasjonen fra revisjonsfilen til oppdrag E.

Finanstilsynet finner at forholdet er brudd på revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 500 punkt 6 - 9. Forholdet er også brudd på revisorloven § 5-3.

4.3.5 Fortsatt drift

Det fremgår av punktet om aksept og fortsattelsesvurdering at revisor for flere av de kontrollerte oppdragene ikke har hatt nødvendig oppmerksomhet knyttet til revisjonen av forutsetningen for fortsatt drift, jf. ISA 570. Følgende ble observert i gjennomgangen av enkeltoppdragene:

Oppdrag E

Årsregnskapet for 2019 viser et årsunderskudd på kr. 7 334 944 og negativ egenkapital på kr. 10 348 079. Selskapets første regnskapsår var 2018. Til tross for negative resultater både i 2018 og 2019, har selskapet aktivert utsatt skattefordel med ca. kr. 2 300 000. Selskapet har også datterselskap som ikke er konsolidert, men hvor det fremkommer at bokført verdi av investeringen er ca. kr. 6 000 000, mens bokført egenkapital i de to døtrene til sammen er ca. kr. 1 600 000.

Revisor har avgitt normalberetning datert 5. juni 2020. Av note 13 til årsregnskapet fremkommer følgende: *"Styrets arbeid i 2019 har i hovedsak bestått av å forvalte selskapet og redusere kostnadene for å sikre løpende drift. I budsjettene for 2020 er det lagt opp til en nøktern drift som skal bidra til å skape et bærekraftig selskap. Per i dag er det gode utsikter med høy etterspørsel etter konsernets tjenester."* Videre er det gitt informasjon om Covid-19 situasjonen. *"Grunnlaget for styrets konklusjon om fortsatt drift er basert på grunnlaget dagens drift er etablert på, den gode kommunikasjonen med kreditorer og et konservativt anslag på inntekter i årene som kommer."*

I revisjonsdokumentasjonen har revisor skrevet: *"Solid konsern med solid eier. Selskapet har negativ EK og styrets handleplikt har inntrådt etter asl 3-5. Fortsatt drift er beskrevet i note."*

Det foreligger ingen dokumentasjon som viser at revisor har fulgt opp hva styret har gjort i forhold til handleplikten i aksjeloven § 3-5. Det foreligger ingen nummererte brev til selskapet. Det

foreligger ikke dokumentasjon på at revisor har innhentet perioderegnskap, budsjetter, kontrakter etc. som kan underbygge styrets vurdering om å legge fortsatt drift til grunn. Finanstilsynet har innhentet informasjon fra de øvrige konsernselskapene som viser at konsernet gjennomgående går med underskudd.

Under tilsynet ble det gitt informasjon om at det var utført vurderinger av fortsatt drift av konsernet som helhet i revisjonsfilen til morselskapet. Det er ingen henvisning til denne dokumentasjonen i revisjonsfilen til oppdrag E. Det er også i ettertid oversendt skjermutskrifter som viser hvilke revisjonshandlinger som skal være utført i revisjonsfilen for morselskapet. Finanstilsynet har imidlertid ikke sett resultatet av planlagte revisjonshandlinger vedrørende grunnlaget for fortsatt drift for konsernet. Med mindre det er avgitt skriftlige garantier fra et solid morselskap, kan revisor uansett ikke legge til grunn at et morselskap vil gi nødvendig finansiell støtte.

Oppdrag G

Årsregnskapet for 2019 viser et årsoverskudd på kr. 13 575 878, negativ egenkapital på kr. 1 922 542. Kortsiktig konserngjeld og annen kortsiktig gjeld på til sammen kr. 1 904 912 er gjeldt til nærstående. Omløpsmidler er balanseført med kr. 4 011 som også er sum eiendeler. I realiteten er selskapet et tomt selskap der alle eiendeler er solgt. Revisor har 14. september 2020 avgitt revisjonsberetning med presisering om usikkerhet om grunnlaget for fortsatt drift.

I noten om fortsatt drift, har styret opplyst at forutsetningen om fortsatt drift betinger at selskapet får tilførsel av likvider fra selskapets eiere eller lykkes med å skape betydelige resultatforbedringer.

I revisjonsdokumentasjonen har revisor angitt at egenkapitalen er tapt og at gjelden i all vesentlighet er mellomværende med aksjonær samt gjeld til nærstående selskap. Da kortsiktig gjeld er høyere enn verdi av eiendeler konkluderer revisor med at forutsetningen om fortsatt drift ikke anses å være til stede og konkluderer med at forholdet presiseres i revisjonsberetningen.

Revisor har ikke innhentet erklæring fra aksjonær og nærstående selskap om at gjelden ikke ville bli innkrevd i neste 12 måneders periode. Revisor har avgitt en revisjonsberetning med presisering om usikkerhet om fortsatt drift.

Finanstilsynets vurdering

Revisor har fastslått at det foreligger usikkerhet knyttet til fortsatt drift for begge selskapene. Finanstilsynet mener at revisjonen av at forutsetningen for fortsatt drift ikke er utført i henhold til kravene i ISA 570. Det er ikke for de to oppdragene innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbeis vedrørende riktigheten av ledelsen bruk av fortsatt drift forutsetningen ved utarbeidelse og presentasjon av regnskapet.

Finanstilsynet mener at forholdet er brudd på revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 570 og § 5-3. Det vises også til revisorloven § 5-6. For oppdrag E er bruddet grovt.

4.3.6 Revisjonsdokumentasjon

Finanstilsynet har beskrevet dokumentasjonsmangler for de gjennomgåtte revisjonsoppdragene i kapittel 4 ovenfor.

Finanstilsynets vurdering

Finanstilsynet mener at dokumentasjonsmanglene ut fra omfang og art til sammen utgjør alvorlige brudd på revisorloven § 5-3. Det vises også til revisorloven § 5-2 annet ledd og ISA 230 punkt 7 11 og 14.

5. OPPSUMMERING

Finanstilsynet har avdekket vesentlige mangler i revisjonsutførelsen i alle oppdragene som ble gjennomgått. Som det fremgår er det Finanstilsynets vurdering at manglene i flere tilfeller er alvorlige brudd på revisors plikter. Noen brudd går igjen på flere av de kontrollerte oppdragene. Finanstilsynet viser også til at andre tilsynsrapporter nylig har medført sterk kritikk av revisjonsselskapets revisjonsutførelse.

Finanstilsynet forutsetter at revisjonsselskapet gjennomgår tilsynsrapporten, vurderer den i sammenheng med tidligere tilsynsrapporter og gjennomfører en rotårsaksanalyse samt utarbeider en plan for nødvendige tiltak med tidsplan for at revisjonsutførelsen i det videre bringes i samsvar med revisorlovens bestemmelser, herunder kravet til god revisjonsskikk. Av tiltaksplanen bør fremgå tiltak knyttet til metodikk og verktøy, tiltak knyttet til opplæring, tiltak knyttet til risikoen i kundeporteføljen og tiltak direkte overfor oppdragsansvarlige revisorer.

Frist for oversendelse av rotårsaksanalyse er 30. juni 2022.

For Finanstilsynet

Anders Hole
seksjonssjef

Espen Jacobsen
tilsynsrådgiver

Dokumentet er godkjent elektronisk og har derfor ikke håndskrevne signaturer.